

TRANSILVANIA ÎNTR-UN MANUSCRIS ITALIAN (SEC. XVII) DIN COLECȚIA „C. I. KARADJA” A BIBLIOTECII NAȚIONALE — BUCUREȘTI

Cu ani în urmă ne-am ocupat în două studii de personalitatea bibliologului și bibliofilului român Constantin I. Karadja¹ și de colecția sa de carte și manuscrise², colecție ce se păstrează și astăzi, ca unitate distinctă, în fondurile Bibliotecii Naționale din București. Parcurgând conținutul acestei colecții (cca 1400 de cărți, 11 manuscrise, 203 stampe, 81 de hărți), ne-a apărut evidentă concepția care a stat la baza alcătuirii ei, precum și noi aspecte legate de personalitatea bibliofilului cercetător. Astfel, pe colecționarul Karadja l-a preocupat achiziționarea unui mare număr de cărți vechi, rare, manuscrise, stampe, hărți, valori bibliofile remarcabile, iar pe cercetător, adunarea unui material cât mai bogat referitor la istoria poporului român, cu precădere lucrări ale unor autori străini, pe care el însuși le-a folosit ca surse de documentare pentru numeroasele sale studii istorice. A luat naștere, în acest fel, o valoroasă colecție de cărți și manuscrise cu referire la țara noastră, unică, după câte știm, ce ar putea fi intitulată „românica”.

Printre cele 11 manuscrise, ce se mai păstrează astăzi în colecție, manuscrisul cu nr. de inventar 17198 intitulat *Diario d'Europa* este deosebit de important deoarece în filele sale regăsim date referitoare la Transilvania secolului al XVII-lea, manuscris necunoscut, ce merită toată atenția, alăturându-se numeroaselor mărturii ale unor călători străini despre Țările Române.

După cum se știe, numărul călătorilor străini, care au vizitat Țările Române cu diferite prilejuri (negustori, cărturari, diplomați misionari etc.) de-a lungul secolelor, este foarte mare. Mărturiile lor, de multe ori unice și de o importanță covârșitoare, au fost reținute în lucrări de istorie a poporului român (N. Iorga mai ales), în culegeri speciale (N. Iorga³, P. P. Panaitescu⁴ ș.a.). Marea colecție *Călători străini despre Țările Române*, din care au apărut până acum 8 volume, sub auspiciile Institutului de Istorie „N. Iorga”, este un adevărat tezaur de informații de acest gen, care, atunci când va fi încheiată, va fi un monument de prim rang al interesului unanim manifestat secole de-a rândul de sufierea intelectuală și politică europeană față de spațiul românesc, față de limba, cultura, profilul moral și realizările poporului nostru.

¹ Vezi studiul nostru *Constantin I. Karadja (1889—1950) — bibliofil și bibliolog*, în *Biblioteca și cercetarea*, X, 1986, Cluj, p. 274.

² În comunicarea, *Colecția Constantin I. Karadja*, la sesiunea națională *Valorii bibliofile din patrimoniul cultural național*, ediția a 7-a, Tg. Mureș, 1985.

³ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, 1981. Ed. îngrijită de Adrian Anghelescu.

⁴ P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1929.

Ni se pare, deci, firesc, ca orioe noi mărturii de acest gen, culese din descrieri și note de călătorie încă necunoscute, să fie aduse neîntârziat la lumină. O asemenea mărturie poate fi, credem, manuscrisul amintit mai sus.

De la bun început se pune întrebarea: cine este autorul? Singurul indiciu, de pe manuscris, este următoarea frază, ce se află înaintea titlului primului capitol: „Ad uso di P. Giacomo Regino Quadri Domenico“, care pare a fi adăugată pe manșeta albă din partea superioară a paginii, după încheierea redactării manuscrisului, fiind scrisă cu o cerneală mai închisă la culoare decât restul paginii și oarecum îngheșuită, din lipsă de spațiu.

Din această scurtă frază ar rezulta că autorul manuscrisului este un călugăr dominican pe nume Giacomo, care, asemeni atâtor confrăți, a călătorit prin Țările Române cu sarcini de misionar în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, notând cele văzute și cunoscute la fața locului într-un „diario“. Grafia frazei citate este aceeași cu a întregului manuscris, iar relatările sunt făcute la persoana întâi, asemeni unui martor ocular, ceea ce ar duce la concluzia că autorul frazei este una și aceeași persoană cu autorul întregului manuscris. Aceasta nu exclude însă posibilitatea ca autorul să fie altcineva decât „padre Giacomo“, căci formula „ad uso“ (spre folosința) nu trebuie interpretată neapărat ca o dovadă a caracterului autograf al lucrării. Se poate presupune că altcineva a făcut călătoriile prin cele câteva țări europene, descrise în manuscris, inclusiv Transilvania, scriind jurnalul, apoi, un oarecare călugăr, Giacomo, retras în chilia sa, citindu-l și plăcându-i, l-a copiat „spre folosința“ proprie. În lipsa altor indicii, mai sigure, problema paternității manuscrisului rămâne deschisă.

S-ar mai putea pune și altă întrebare. Dacă, ținând seama de caracterul oarecum ambiguu al formulei „ad uso“, manuscrisul nu reprezintă de fapt o traducere în italiană a unei relatări de călătorie redactată în altă limbă (germană, franceză), poate chiar publicată. Titlul *Diario d'Europa* care figurează pe cotorul manuscrisului ne-a îndemnat să căutăm eventuale scrieri de epocă, având aproximativ același titlu. În catalogul lui Graesse (II, p. 382) figurează o asemenea scriere:

„*Diarium Europaeum od/er/ Beschreibung denkwürdigster Sachen so sich in Europa von 1651—81 begeben haben.* Franckf. a. M. 1659—83, 45 tom. en 27 vol., in 4°. Cet ouvrage, dont les 18 premiers vol. sont de Mt. Mayer, porte à partir de 30e tome le titre: *Neueingerichtetes Diarium*“.

O eventuală confruntare a manuscrisului cu scrierea de mai sus sau altele asemănătoare — chiar dacă nu ar duce la concluzia că e vorba, în cazul nostru, de o traducere, — ar fi totuși folositoare, cu titlu de comparație.

Manuscrisul are circa 570 foi numerotate și câteva foi albe intercalate între cele 4 capitole, ce au paginație proprie, începând de la 1. Nu există foaie de titlu, prima pagină începând cu textul primului capitol. Textul este scris cu o grafie mică, cu cerneală neagră. Este legat

în pergament (20 × 13,5 cm) — legătura originală, credem —, iar pe cotor este scris cu cerneală neagră titlul lucrării: *Diario d'Europa*. Starea de conservare este bună, numai blocul volumului este ușor desprins din legătură. Manuscrisul intitulat, deci, *Diario d'Europa* (*Jurnal de călătorie prin Europa*) cuprinde descrierea a patru mari regiuni, fiecare având paginație proprie:

1. *De Paesi Bassi, o Provincia Fiaminghe* (Despre Țările de Jos sau Provinciile Flamande), p. 1—87;
2. *Del Regno di Pollonia in generale* (Despre Regatul Poloniei în general), p. 1—79;
3. *Il Regno d'Ungheria* (Regatul Ungariei), p. 1—61;
4. *L'Anglitterra (Anglia)*, p. 1—143.

Nu ne propunem aici să facem o descriere amănunțită a părților componente ale manuscrisului. Ne vom opri numai asupra fragmentului referitor la Regatul Ungariei, *Notizie del Regno d'Ungheria e delli stati che da esso dipendono* (Informații despre Regatul Ungariei și despre statele care depind de acesta), fragment ce cuprinde, la rândul său, trei mari părți:

- Parte 1 — *Del Ungheria in generale* (Despre Ungaria în general)
- Parte 2 — *Del Ungheria in particolare* (Despre Ungaria în special);
- Parte 3 — *Della Transilvania, Croazia, e Dalmazia* (Despre Transilvania, Croația și Dalmația).

Primele două capitole ale acestei ultime părți cuprind:

- Capitolo 1 — *Della Transilvania in generale* (Despre Transilvania în general) — p. 36—40.
- Capitolo 2 — *Della Transilvania in particolare* (Despre Transilvania în special) — p. 40—

Capitolul întâi începe cu descrierea generală a Transilvaniei, fragment pe care-l reproducem în întregime, fiind grăitor prin el însuși:

„Transilvania face parte din Ungaria, dar ca provincie se constituie ca Principat cu dependență de Regatul Ungariei, învecinat la partea de nord cu Rusia, către provincia Poloniei. La est cu Moldova și Valahia, la sud cu Valahia și Ungaria, care are de la apus mai mult de 200 mile și se întinde de la est la vest pe o lățime de 150 mile. Este denumită de localnici și de unguri Ardeal⁵, de germani Siteraburgen, și în latină Dacia și chiar Dacia Mediterranea. I se spune Transilvania pentru că este așezată lângă păduri întinse care ajung până la frontierele sale, și i se spune Sivenburgen, ceea ce înseamnă 7 orașe pentru că posedă un număr de 7 mari orașe. Țara este abundentă și fertilă, produce vinuri excelente, fructe din belșug și grâu suficient. Are multe păduri, în care se găsesc toate speciile de vânat ca și diverse animale mai rare, cum sunt: cai și tauri sălbatici, râși, jderi, zibeline, vulturi, fazani și altele. Are mulți munți, în special către frontiere, în care se găsesc din belșug mine de sare, de fier, de argint, de aur. Are multe râuri și lacuri ce abundă în pește excelent. Râurile principale sunt Mureșul⁶, Oltul⁷, Crișul⁸, Târnava⁹ mare și mică și Forein¹⁰. Apele, în mod general sunt puțin sănătoase pentru că sunt destul de minerale. Are 5 cetăți principale, cu un număr însemnat de proprietăți, castele și sate”.

Descrierea cadrului geografic și a particularităților naturale ale Transilvaniei se întâlnește, de regulă, în mai toate jurnalele și notele de călătorie ale vremii. Este suficient să răsfoim colecția citată mai sus de *Călători străini despre Țările Române* și să ne oprim la câteva texte cuprinzând referiri la Transilvania acelei epoci (Giovanni Antonio Magini (1555—1617)¹¹, David Frölich (1595—1648)¹²,

⁵ În ms.: *Erdei* (p. 36).

⁶ În ms.: *Marisch* (p. 36).

⁷ În ms.: *La Luta* (p. 36).

⁸ În ms.: *Crisio* (p. 36).

⁹ În ms.: *Ckool maggiore e minore* (p. 36).

¹⁰ Neidentificat.

¹¹ *Călăt. străini*, ... IV, p. 582.

¹² *Ibidem*, V, p. 45.

Conrad Jacob Hildebrandt (1629—1679)¹³ și descrierea deosebit de amănunțită a Transilvaniei ce ne-a rămas de la Antonio Possevino (1533—1611)¹⁴, călugăr iezuit italian.

În continuarea manuscrisului italian, ce face obiectul prezentului studiu, urmează o însemnată parte consacrată relatării unora dintre evenimentele mai importante din istoria Transilvaniei, așa cum le va fi perceput autorul din lecturi sau din auzite. Evenimentele sunt relatate sumar, în ordine cronologică, începând cu cucerirea Daciei de către romani, până către sfârșitul secolului al XVII-lea, când Transilvania era guvernată de principele Mihai Apafi (1661—1690).

Autorul, el însuși față bisericească, acordă o atenție deosebită religiei practicate în Transilvania, făcând un scurt istoric al acesteia. Faptul că era preot catolic, îl determină să considere, încă de la început, că: „*Religia din Transilvania este, din nefericire, coruptă de multe erori și felurite erezii*”. În continuare, arată că „*Dacii antici au fost convertiți la credință de Sf. Niceta, care a fost primul preot apusean*”¹⁵, iar de la Regele Sfântul Ștefan (anul 1000 e.n.) și până în secolul al XVI-lea toate popoarele din această zonă au fost creștinate în religia catolică care „a fost coruptă de erorile calviniste, luterane, anabaptiste, grecești și ariane. Erorile lui Luther, ale lui Calvin și ale anabaptiștilor au venit din Germania vecină în Ungaria și cele ale grecilor de la vecinele Valahia și Moldova, iar arianismul a fost introdus de Georgio Blandresta”¹⁶, medic piemontez și de Francesco David¹⁷. Autorul mai arată că „în prezent”, adică spre sfârșitul secolului al XVII-lea, religia în vigoare este cea a lui Calvin, dar că „există liberul exercițiu al religiilor ariană, anabaptistă, calvinistă și luterană, nelipsind nici cea a grecilor și schismaticilor și un număr mic de catolici”.

În Transilvania se găseau atunci trei biserici episcopale, „una la Varadin care se află acum în Ungaria și cele din Ernestat și Vaissenburg, care sunt în puterea ereticilor”.

În continuare, este descrisă organizarea politico-administrativă a Transilvaniei, arătându-se că principele, ce purta numele de „Voivoda”, nu este ereditar, ci ales de reprezentanții nobilimii comitatelor provinciei, fără de care nu putea hotări nimic, ales în același timp și cu aprobarea Porții Otomane și a Împăratului Austriei. Acești reprezentanți ai nobilimii și poporului „au câștigat multe privilegii, fiind scutiți de dări, trebuind totuși, la nevoie, să servească personal Biserica, acolo unde principele nu era prea bogat, cele mai bune rente ale lor venindu-le din subadministrarea minelor în care se găsesc din abundență metale pretioase”. În caz de nevoie, pot fi înarmați 30, chiar 40 de mii de persoane, țara fiind apărată prin multe fortărețe și „munții care o înconjoară servindu-le de ziduri puternice împotriva dușmanilor”.

Limba vorbită în Transilvania este „variată”, după diversitatea popoarelor care o locuiesc, în care sunt incluse limba ungară, saxonă, valahă, moldovenească și greacă. Scutul provinciei este negru cu 3 corbi”.

Privind organizarea administrativă, autorul arată că Transilvania este împărțită în comitate sau regiuni care sunt în număr de 13, locuite de 5 națiuni: ungurii, saxonii, secuii, moldovenii și valahii. Ungurii locuiesc, în mod special, în

¹³ *Ibidem*, V, p. 545—555.

¹⁴ *Ibidem*, II, p. 527—606.

¹⁵ Vezi Ioan G. Coman, *Scriitori bisericești din epoca străromână*, București, 1979, p. 93.

¹⁶ Medic original din Saluzzo, născut în 1515, mai întâi în slujba reginei Poloniei Bona Sforza, apoi a fiicei acesteia Isabella, soția lui Ioan Zápolya și mama tânărului Ioan Sigismund Zápolya. Unitarian militant l-a câștigat pe acesta la doctrina antitrinitară. Vezi și relația lui Possevino în *Călători străini*, I, p. 570, 573.

¹⁷ Adept și popularizator al învățăturilor lui Erasmus în Transilvania, căpetenia unitarienilor din această provincie; pentru amănunte vezi și *Călători străini*, II, p. 459—460, 570, 574, 586.

6 comitate: Satu-Mare¹⁸ Cluj¹⁹, Huedin²⁰, Alba Iulia²¹, Turda²² și Datoca²³. Saxonii, „care pretind că descind din acei puternici saxoni care au opus o mare rezistență lui Carol cel Mare, mulți dintre aceștia nefiind tolerați de noua stăpânire, s-au refugiat în aceste părți, păstrându-și vechea limbă saxonă²⁴, locuiesc în 5 comitate ce se aflau în: Țara Sebeșului²⁵, Țara Bistriței²⁶, Țara Oltului²⁷ și Țara Bârsei²⁸. Despre secui autorul afirmă că sunt urmașii vechilor huni care au năvălit în Ungaria, retrăgându-se și în aceste meleaguri. Numele de *Secui* sau *Sechel*, înseamnă în limba lor „fugar”. Urmează o caracterizare a acestora: „Sunt groșolani, cruzi și războinici, păstrând multe din vechile lor obiceiuri”. Considerându-se cei mai vechi din ținut, ei se socotesc egali și în mod egal nobili. Sunt liberi și scutiți de orice tribut, numai la anumite solemnități publice trebuie să dea principelui câte un bou. Se conduc după legi proprii, iar Principele Transilvaniei poartă în titulatură sa princiară și pe cea de *Comes Siculorum*²⁹. Ei locuiesc în 7 comitate: Mureșul³⁰, Gurghiu³¹, Odorhei³², Chezdi³³, Ciuc³⁴, Sepsi³⁵ și Orbai.

Ca în majoritatea relatărilor din acea perioadă, referirile la români sunt lacunare. Se poate remarca, în primul rând, că autorul îi împarte pe aceștia în valahi și moldoveni, ca și cum ar fi popoare diferite.

Moldovenii și valahii locuiesc în diverse sate, în mod special în unele văi dintre munți, îndeletnicindu-se cu creșterea vitelor.

În încheierea părții de descriere generală a Transilvaniei, autorul arată că a împărțit țara după diversitatea națiunilor ce o locuiesc, remarcând că există confuzii în informațiile privind orașele Transilvaniei datorită diversității numelor pe care acestea le poartă: „un nume dat de localnici, altul de germani și un al treilea de latini, dar vulgarizându-l”. Din formularea autorului rezultă că el distinge pentru localitățile transilvănene trei denumiri: una maghiară, una germană, iar cea de-a treia, „într-o latină vulgarizată”, nu poate fi decât cea românească, căci în forma în care el o percepute de la localnici, i se părea, ca italian, apropiată de forma latină. Vom vedea mai jos că el va proceda aproximativ la fel când se va opri asupra descrierii principalelor localități din Transilvania.

Capitolul 2 al celei de-a 3-a părți este intitulat: *Despre Transilvania în special*. În acest capitol autorul descrie, pe rând, orașele și cetățile mai importante din Transilvania, grupându-le după populația predominantă ce locuiește în acestea. Descrierea este destul de sumară, la unele orașe amintind și câte un episod din istoria acestuia.

Ținutul locuit „de ungurii transilvăneni” se află în partea apuseană a provinciei către Ungaria și Rusia și se împarte în 6 comitate. Principalele orașe locuite de unguri sunt:

„Alba Iulia³⁶, odinioară cetate episcopală³⁷, denumit de localnici Giulia Piernae și de latini Alba Giulia, este așezat pe o colină înconjurată de câmpii puțin în-

¹⁸ Zatmar.

¹⁹ Coloswar.

²⁰ Huniad.

²¹ Veisemberg.

²² Torda.

²³ Neidentificat.

²⁴ Vezi și *Călători...*, II, p. 543.

²⁵ Landvordenval.

²⁶ Nostereland.

²⁷ Atland.

²⁸ Vezi și *Călători...*, vol. V, p. 590.

³⁰ Marcoseo.

³¹ Gaigio.

³² Vatanarel.

³³ Kiech.

³⁴ Ckis.

³⁵ Skipesi.

³⁶ Veisenburg, vezi și *Călători...*, V, p. 566, în ungurește Fehérvár.

³⁷ Reședința episcopală a fost secularizată și prefăcută în reședință princiară în 1542; vezi relația Possevino, *Călători...*, II, p. 550.

tinse pe malul Mureșului. Se află în comitatul cu același nume și este reședința principilor“.

*Cluj*³⁸, oraș denumit de germani Clausenburg și de latini Claudiopolis. Este așezat pe micul râu Someș, într-o frumoasă câmpie, dar fără altă apărare decât o stâncă veche, și în care principele a convocat de mai multe ori Dieta Transilvaniei. În 1662 împăratul³⁹ a dat aici o bătălie împotriva turcilor.

*Baia Mare*⁴⁰, oraș denumit de localnici Nagibania și în latină Rivuli puellares, este așezat pe râul Săsar⁴¹ în comitatul Zatmar. Este un oraș puternic, ce se învecinează cu mine de aur, iar în el se bate moneda Principatului.

*Baia de Arieș*⁴² este un târg⁴³ aflat în comitatul Hunead, cu bogate mine de aur.

În manuscris mai sunt prezentate sumar orașele Gherla (Samosviwar), Turda (Torda), apoi enumerate numai alte localități în care trăiesc unguri cum sunt: Satu Mare (Zatmarbania), Dej (Burglos), Huedin (Uniad), Abrud (Abbrukbania)), precum și unele castele situate în munți unde se află și o mică localitate a valahilor denumită Fechetău (Keketéto)⁴⁴. Aceștia sechestrau pe toți trecătorii de pe râul vecin⁴⁵ și nu-i eliberau decât în schimbul unor bani.

Ținutul locuit de saxoni se afla chiar în partea de mijloc al Principatului. Printre orașele mai însemnate locuite de aceștia sunt descrise următoarele:

*Sibiu*⁴⁶, oraș-cetate episcopal ce depinde de mitropolia din Cluj, căruia localnicii îi spun Chitener, iar în latină Cibus. Este un oraș mare și frumos, așezat la granița cu Valahia, pe râul Cîbin. Este fortificat cu două rânduri de ziduri, cu meiereze și turnuri, cu șanțuri duble și înconjurate de bălți. În apropiere, în Țara Oltului se află castelul de la Turnul Roșu, care este mic, dar fortificat.

Un alt oraș al Transilvaniei este Brașov⁴⁷, situat în Țara Bârsei⁴⁸, ce e denumit de localnici Prassovu, iar în latină Corona și Stephanopolis. Orașul este mare și frumos și are un capîtlu parohial⁴⁹. Este fortificat cu ziduri și diverse turnuri, cu șanțuri duble, are 3 suburbii locuite de unguri, secui și saxoni. Se mai arată că „în acești ultimi ani“, deci la sfârșitul secolului al XVII-lea, „orașul a rămas aproape dărâmat după incendierea sa de către emisarii lui Teleki⁵⁰. Descrierea orașelor Bistrița⁵¹, Sighișoara⁵², Orăștie⁵³ este redusă doar la așezarea geografică, la denumirea orașului dată în cele trei limbi amintite și cu o referire la bogăția solului.

³⁸ Coloswar.

³⁹ Ioan Kemény (1607—1662) este ales Principe al Transilvaniei la 24 dec. 1660, fără a primi confirmarea sultanului. Acesta trimite o puternică armată turco-tătară, îl alungă de pe tron și-l înscăunează pe Mihail Apafi. Kemény, deși primește ajutor de la împăratul Leopold I, nu reușește să-l răstoarne pe Apafi, și este bătut de turci în lupta de la Seleuș (pe Târnava Mare).

⁴⁰ Neustat.

⁴¹ Zôzard.

⁴² Offenburg. Vezi și *Călători...*, V, p. 46.

⁴³ terre în text.

⁴⁴ Fechetău (Mlaștina Neagră), actualmente Negreni, jud. Bihor.

⁴⁵ Crișul Repede.

⁴⁶ Ermetat.

⁴⁷ Kromstat.

⁴⁸ Buncelant sau Burtzlandt; vezi și *Călători...*, vol. V, p. 587.

⁴⁹ *Universită*. Nume aparținând obștei saxonilor: *Universitas Saxonum*, organizația politică administrativă și bisericească a sașilor din Ardeal. Vezi și *Călători...*, II, p. 549.

⁵⁰ Mihail Teleki (1634—1690), cancelar și conducătorul de fapt al Transilvaniei în ținutul principelui Mihail Apafi. A contribuit la încheierea acordului prin care s-a instituit dominația habsburgică în Transilvania (1688).

⁵¹ Bosterane, Noesen, Bistricia din ținutul Nocsenland.

⁵² Segesvár, Salesburg, Sciburgius din ținutul Vadland, pe râul Kkochel (Târnava Mare).

⁵³ Zazvaros, Bros.

Despre orașul Medias⁵⁴, situat în apropierea Târnavei Mari, în centrul provinciei, într-un ținut foarte fertil, ni se spune că este renumit și pentru faptul că aici a fost omorât Luigi Gritti, ministrul, consul al lui Suliman, la 28 septembrie 1534⁵⁵.

Despre orașul Sebeș (Sebeșul săsesc)⁵⁶ așezat într-o vale adâncă străbătută de Mureș în ținutul Landvordenval, care este de fapt o cetate întărită, înconjurată cu apă, ni se relatează că aici în „anul 1552 Castaldo Guvernator Imperial a pus să fie ucis cardinalul Giorgio Martinusio, prim-ministru al Principatului Transilvaniei”. Giorgio Martinuzzi (1482—1551) a fost episcop de Oradea și apoi guvernator al Transilvaniei (1541—1551), fiind unul dintre principalii consilieri ai lui Ioan Zápolya, impunând țării un regim de spoliere. Ducând o politică dublă între Imperiul habsburgic și cel otoman, a determinat uciderea sa, din ordinul generalului Castaldo⁵⁷.

În manuscris mai sunt amintite cetățile Deva⁵⁸, Turnu Roșu⁵⁹, Făgăraș⁶⁰, Cisnădioara⁶¹ și alte castele și fortărețe locuite de saxoni.

Se trece apoi la descrierea ținuturilor locuite de secui, formate din 7 comitate aflate în partea nordică a Provinciei.

Scaunul Mureșului⁶² este o mică cetate, ce a dat numele comitatului în care cel mai mare oraș este Târgu Mureș⁶³, așezat pe Mureș, la poalele Carpaților și locul de adunare al secuilor pentru dezbaterile problemelor lor. Mai sunt amintite castele, mici localități cum ar fi: Ciuc (Kich), Odorhei (Vatuarei), Chezdi (Kesni) și Orbai (Orvai). Secuii mai locuiesc și în numeroase sate răspândite în comitatul Scepsi⁶⁴.

Așa după cum arătam și mai sus, datele despre români sunt lacunare, ca de altfel în mai toate relatările din epocă. Astfel se spune că ținutul locuit de Moldoveni și Valahi este împrăștiat prin toată Transilvania, aceștia locuind în orice vale dintre munți către Ungaria, Valahia, Moldova și Rusia. Cele mai mari așezări ale acestor popoare sunt: Rotman, denumit și Cutuobania, care este un castel așezat pe Someș, locuit de Moldoveni și unde se găsesc și unele mine de aur și argint. Este amintit apoi castelul Medies, așezat pe Someș, către Ungaria, locuit de valahi și o mică așezare, *Varevy* sau *Versol*, ce se află pe valea Arad, locuită de valahi, despre care se credea că este antica Sarmisegetuza, capitala regelui Decabal. În încheiere este amintită cetatea Porțile de Fier⁶⁵, aflată între munți înalți care despart Valahia de Transilvania, locul prin care se trece pentru a intra în Principat.

Concluzii

În linii generale, manuscrisul nu aduce date noi față de cele cunoscute din relatări de călătorie asemănătoare din acea vreme.

Lăsând la o parte atitudinea sa vădit nefavorabilă față de „ereticii” transilvăneni (ungurii, sașii și secuii — protestanți, iar românii schismatici), atitudine firească pentru un catolic și nu singulară în epocă,

⁵⁴ Megiës, Mediaius, pentru denumirea germană este lăsat loc liber în ms., în ținutul Vadland.

⁵⁵ Vezi și *Călători*..., V, p. 50 și I (Indice), p. 533.

⁵⁶ Zazebas, Mullenbach, Zenma.

⁵⁷ Gian Battista Castaldo, general austriac, care, în fruntea unei armate de mercenari, a ocupat Transilvania în 1550.

⁵⁸ Deva.

⁵⁹ Rotenburg.

⁶⁰ Fogaras.

⁶¹ Michelburg.

⁶² Marcoset, Marosszek.

⁶³ Neumarc, Vassereli, Novus Mercatus.

⁶⁴ Sepsi — Sf. Gheorghe.

⁶⁵ Vasenbur, Eisenburg, Pile Getica.

trebuie reținute numeroasele sale observații cu privire la pământul Transilvaniei, principalele evenimente istorice, organizarea politico-administrativă și ecleziastică, prezentarea principalelor națiuni și a orașelor locuite de acestea.

Manuscrisul este redactat într-o frumoasă limbă italiană de la sfârșitul secolului al XVII-lea. Relatarea este făcută la persoana întâi, într-un stil ce vădește clar pe martorul ocular, lucru ce ne îndreptățește să considerăm ca autor pe acest „padre Giacomo“ al cărui nume figurează în formula pusă înaintea titlului.

Chiar dacă despre paternitatea manuscrisului s-ar mai putea discuta, conținutul său în ansamblu merită să fie reținut, alături de numeroasele note de călătorie asemănătoare.

Subliniem încă o dată meritul lui Constantin I. Karadja care l-a achiziționat alături de alte „dacoromanice“. Am considerat că merită să fie semnalat specialiștilor pentru a putea intra în circuitul de cercetare și valorificare.

ADRIANA MITU

**LA TRANSYLVANIE DANS UN MANUSCRIT ITALIEN (XVIIe SIECLE)
SE TROUVANT DANS LA COLLECTION „C. I. KARADJA“
DE LA BIBLIOTHEQUE NATIONALE DE BUCAREST**

(Résumé)

Il s'agit d'un manuscrit italien du XVIIe siècle, intitulé *Diario d'Europa*, où on trouve des références sur la Transylvanie de cette période-là, manuscrit inconnu, qui doit être mis à côté des nombreux témoignages de certains voyageurs étrangers sur les Pays Roumains.

Après une description générale de la province, avec ses voisins, son relief, ses richesses, on présente une courte histoire de la Transylvanie, l'organisation politico-administrative et on retrace quelques considérations sur les habitants du pays, des langues parlées et de la religion pratiquée. Dans la deuxième partie, on y trouve la description des principales villes, avec leur nom, donné dans trois langues: le latin, l'allemand et l'hongrois.

Rédigé à la première personne, dans une belle langue italienne de l'époque, même s'il n'apporte de nouvelles données sur la Transylvanie, par rapport à d'autres témoignages connus, le manuscrit doit être connu, à côté des autres notes de voyages similaires, comprises dans la grande collection des *Voyageurs étrangers sur les Pays Roumains*, éditée par l'Institut d'Histoire „N. Iorga“ de Bucarest.